

Muckrakers. Hoe Den Hollander de grondslag legde voor de Nederlandse onderzoeksjournalistiek

Posted on 14 juli 2021 by Hans Werdmölder

In de jaren vijftig en zestig was de Amsterdamse hoogleraar A.N.J. den Hollander (1906-1976) het spraakmakende boegbeeld van de Nederlandse sociologie. Vlak voor zijn overlijden verscheen zijn meest succesvolle boek *Het Démasqué in de samenleving. De journalistiek van de anti-schijn* (1976).

Het gaat over het schokkende en onthullende speurwerk van Amerikaanse *muckrakers* (harkers in de mest), journalisten die aan het begin van de twintigste eeuw onderzoek deden naar de wantoestanden in de politiek, het lokale bestuur en het bedrijfsleven.

Kritiek op hooggeplaatsten

Deze studie kwam voort uit een meer ambitieuze poging om in de ontwikkeling van het Amerikaanse zelfbeeld grote lijnen te ontdekken.

De belangrijkste bron waren de goedkope jaargangen van populaire Amerikaanse week- en maandbladen uit de beginjaren van de vorige eeuw. Talrijke hooggeplaatsten, gevierde predikanten, geleerde universiteits-presidenten, bewonderde titanen uit het bedrijfsleven, machtige ministers werden in die bladen uitvoerig bekritiseerd.

Onthullingsjournalistiek

Het was een niet aflatende aanval op het 'establishment' van die tijd. Er was ook sprake van moreel verval, in alle sectoren van de Amerikaanse samenleving. Zo werd Den Hollanders belangstelling gewekt voor de schijn en de onthulling als maatschappelijke verschijnselen, én voor de rol van de journalist.

Eind jaren zestig begon Den Hollander met het verzamelen van materiaal voor deze studie. De onthullingsjournalistiek kwam voort uit onvrede bij een groot publiek over de niets en niemand ontziende 'modernisering' van de Verenigde Staten.

Vormen van kwaad

Tot het laatste kwart van de negentiende eeuw waren de Verenigde Staten nog hoofdzakelijk een ruraal land, boers en kleinsteeds. Dat gold in het bijzonder voor het zuiden van de VS.

Door de snelle industrialisatie, de verstedelijking en grootscheepse immigratie werd het land in korte tijd overspoeld door allerlei vormen van 'het kwaad'. Daaronder viel corrupt bestuur in de steden, corruptie en trustvorming in het zakenleven, onwettige beursspeculatie, falende politie en 'gekochte' rechters die aan de leiband liepen van de georganiseerde misdaad.

Keurige lieden

De *muckrakers*, onder wie Ida M. Tarbell, Lincoln Steffens, C.P. Connolly, Samuel Hopkins Adams, Alfred Henry Lewis, Upton Sinclair, Charles Edward Russell en David Graham Phillips waren keurige lieden, geen wilde avonturiers of roekeloze opstandelingen.

Het waren Amerikaanse journalisten die, op basis van grondig onderzoek, schreven

over misstanden in het bedrijfsleven, corruptie in de politiek, zwendel met patentgeneesmiddelen, activiteiten in de onderwereld en malversaties in de bankwereld.

Geen gepreek of gejammer

Deze journalisten lieten zien hoe de dingen feitelijk waren. Ida Tarbell schreef over de opkomst en machtsverwerving van Standard Oil, in het bijzonder in de persoon van John D. Rockefeller, op een effen, bijna droge toon.

Het waren feiten over corruptie en trustvorming, geen theorie, geen gepreek of gejammer, een kalm analytisch verslag. Maar daardoor veel doeltreffender.

Tot in details feitelijk juist

De *muckrakers*, de benaming die president Theodore Roosevelt hen in 1906 gaf, baseerden hun geschriften op grondig onderzoek en harde feiten. Tot in de kleinste details was de verstrekte informatie feitelijk juist.

De auteurs riskeerden processen wegens smaad en hoge schadevergoedingen. Toch verscheen slechts een enkele keer een artikel anoniem. En maar hoogstzelden kwam het tot een rechtszaak.

Levendig en kleurrijk

Lincoln Steffens, een hoffelijke persoonlijkheid en voortreffelijk ondervrager, hanteerde de tactiek om niet alle belastende en pikante informatie meteen te publiceren, waardoor de geïnterviewde bestuurders het idee hadden dat de opgelopen schade meeviel.

Zouden ze ophef maken of recalcitrant worden, dan hing de dreiging in de lucht dat Steffens alle belastende feiten alsnog zou publiceren. Ook bezat Steffens de gave zijn sujetten levendig en kleurrijk uit te beelden.

De maffia

In deze periode ontstond ook de Amerikaanse maffia, mede als gevolg van de komst van tienduizenden immigranten uit Zuid-Italië en Sicilië naar de VS. In New

York waren Siciliaanse netwerken actief, die connecties hadden met de Italiaanse maffia.

Maffiosi verdienden hun geld met chantage van eigenaren van Italiaanse winkels, restaurants en bedrijven. Voldeden de bazen niet aan de opgelegde eisen dan volgden bedreigingen, verminkingen en

moorden. Lokale politici bleken omkoopbaar of knepen hun ogen toe.

Wonderlijk provinciaals

Den Hollander is van mening dat Steffens en zijn collega's het fenomeen van grootschalige migratie over het hoofd hebben gezien. Het '*boss*'-systeem (patronagesysteem) in de grote steden steunde op de immigranten, maar Steffens en andere journalisten zagen deze beslissende factor niet. Het bleek een blinde vlek en in dit opzicht waren de *muckrakers*, aldus Den Hollander, 'wonderlijk provinciaals'.

Naming and shaming

De *muckrakers* stelden niet alleen misstanden aan de kaak, maar ook de barbaarse leeftrant vande nieuwe rijken. Zij ontluisterden de belangrijke politici en nationale helden, mannen van naam en faam.

De tactiek van de *muckrakers* was '*naming and shaming*'. Daarbij lieten zij zien dat deze machtige lieden ook hunzwakke kanten hadden. Niets menselijks was hen vreemd. De *muckrakers* meenden dat ook grote bedrijven een maatschappelijke verantwoordelijkheidhadden. Aan het begin van de twintigste eeuw wasdit een nieuw geluid.

Grote oplages

De artikelen over wantoestanden werden gepubliceerd in veelgelezen, populaire Amerikaanse tijdschriften, waaronder *The Cosmopolitan*, *The American Magazine, The Outlook, Everybody's Magazine* en *McClure's*.

De artikelen stuwden de oplage van deze tijdschriften omhoog, tot 735.000 exemplaren per maand in 1905. Dat had grote invloed. Veel mensen wilden maar al

te graag weten wat de rubberbaronnen, zakenlieden, politici en lokale bestuurders op hun kerfstok hadden.

Sensatie wekken zonder sensationeel te zijn

Volgens Den Hollander hadden de *muckrakers* weinig sociologische verbeeldingskracht. De betekenis van de sociale structuur voor veel maatschappelijke verschijnselen zagen zij niet.

Dat nam niet weg dat de artikelen een sensatie veroorzaakten, ofschoon ze niet sensationeel waren. De *muckrakers* begaven zich ook niet in diepgravende kwesties of beschouwingen. Het 'negerprobleem' kreeg maar weinig aandacht. Voor zover de 'neger' in hun artikelen voorkwam, was het als abstractie. Toch legden zij, door de nadruk op veldwerk en empirisch onderzoek, de fundamenten voor de latere stadssociologie van de Chicago School.

Aanbidding van succes blijft

De verkoop van het tijdschrift *McClure's* vloog omhoog en de *muckrakers* kregen zo nationale aandacht. Het hoefde niet zo te zijn dat de onthullingen over bewonderde figuren de lezers zouden afschrikken:

'De aanbidding van het succes kan zelfs zo groot zijn, dat men het bereiken ervan met alle middelen sanctioneert, ook de anti-sociale ontmaskering van de rubberbarons als boeven hoefde hun verheffing tot volkshelden niet te belemmeren.'

Sociaal bewustzijn en openbaar belang

Het geheel nieuwe van *muckraking* zat niet in de ideeën van zijn publicisten, evenmin in hun ontdekkingen, maar in hun intensiteit en reikwijdte. Het trad op nationale schaal op, behandelde nationale verschijnselen, het kreeg nationale aandacht en het leidde tot nationale wetgeving.

Het publiek werd door de publicaties wakker geschud en de bedoeling van Steffens, Tarbell en andere *muckrakers* was een sociaal bewustzijn te creëren voor het openbaar belang. De wortel van corruptie kon pas worden uitgeroeid door het aan

de kaak te stellen.

Breken door advertentie-inkomsten te ontnemen

Het aangevallen gezag grijpt naar censuur als dit past binnen de dominante waarden van de nationale cultuur. Particuliere censuur heeft niet geheel ontbroken, zoals enkele journalisten hebben moeten ervaren. Op veel manieren hebben grote bedrijven en machtige personen getracht deze persmuskieten aan te pakken en hun het schrijven onmogelijk te maken.

Uiteindelijk kon de invloed van de *muckrakers* worden gebroken door aan de tijdschriften hun lucratieve advertentie-inkomsten te ontnemen en hun kredietmogelijkheden te beperken. Dit betekende het einde van het tijdperk van de Amerikaanse *muckrakers*.

Bewondering voor Russische Revolutie

Het journaille moest naar andere inkomsten uitzien. Ida Tarbell maakte zelfs een ommezwaai. Zij zou een verdedigster worden van de Big Businesses en prijzende biografieën schrijven van grote industriëlen.

Steffens, inmiddels socialist geworden, ging zich voor Rusland en de revolutie interesseren. Daaruit ontstond een belangstelling voor revoluties in het algemeen wat leidde tot talloze lezingen. Hij werd zelfs een bewonderaar van de dictatuur.

Watergate en Lockheed

Het verhaal over de Amerikaanse *muckrakers*, waarvoor Den Hollander gedegen onderzoek had verricht, een groot aantal autobiografieën van beroemde *muckrakers* had gelezen en tientallen week- en maandbladen had doorgelicht, sloeg aan.

Het boek kreeg in 1976 volop aandacht en een zeer positieve ontvangst in de pers. De publieke schandalen rond Watergate en Lockheed in die tijd zullen daarbij zeker een rol hebben gespeeld.

Onschuldige schijn boeit niemand

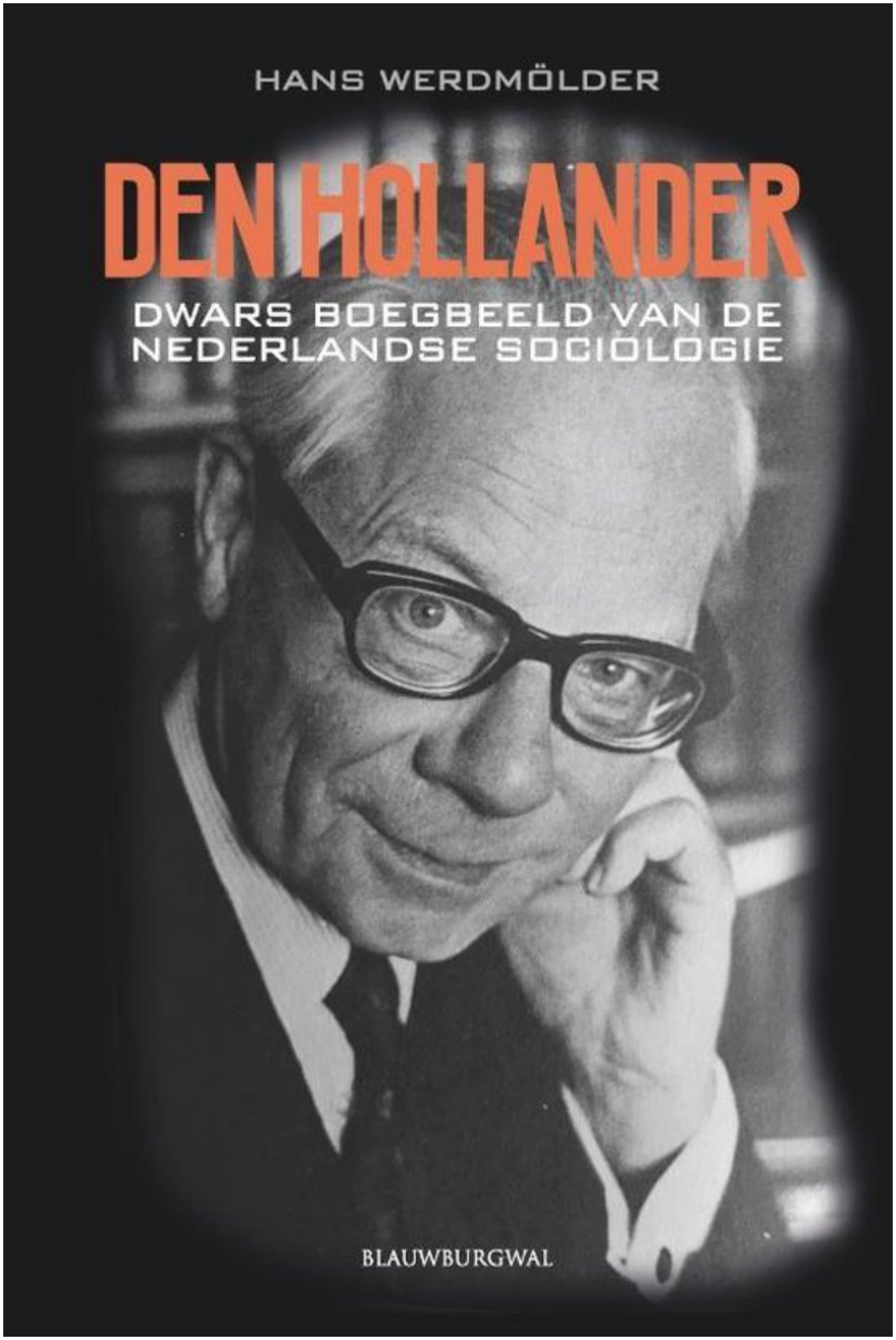
In een toelichting schreef Den Hollander dat het boek is ontstaan uit een deelonderzoek dat steeds in omvang toenam. Het hoofdboek over versluiering en sociale schijn hoopte hij nog eens te voltooien.

Hij schrijft: 'Als het *démasqué* enige betekenis wil hebben, moet de schijn omvangrijk zijn, op grote schaal aanvaard en aanvaard worden door de groepen die voor de handhaving van de status quo iets betekenen. Het moet ook gaan om zaken die maatschappelijk belangrijk zijn. Onschuldige schijn kan niemand veel schelen. Het belang kan ook berusten op een aantal van hen dat erbij betrokken is.'

Onderzoeksjournalistiek in Nederland

Dankzij de publicatie van het *Démasqué in de samenleving* in 1976 kreeg de onderzoeksjournalistiek in Nederland een solidegrondslag. Den Hollander had immers met deze publicatie aangetoond datal rond de vorige eeuwwisseling een groot aantal Amerikaanse journalistendit métier met succes had beoefend. Het onthullen van schandalenwerd in de jaren zeventig en tachtig een gezaghebbende trend in de Nederlandseonderzoeksjournalistiek. Den Hollander heeft met de publicatie van zijn boek hiervoor een belangrijke basis gelegd.

Hans Werdmölder, *Den Hollander. Dwars boegbeeld van de Nederlandse sociologie.* Uitgeverij Blauwburgwal, 2021. Meer informatie HIER.

HANS WERDMÖLDER
DEN HOLLANDER
DWARS BOEGBEELD VAN DE NEDERLANDSE SOCIOLOGIE
BLAUWBURGWAL